

The Gleaner

Vol 19 (1993)

In Memoriam of C. Th. Dimaras

Επιστολές Κοραή προς Thiersch

Μαρία Α. Στασινοπούλου

doi: [10.12681/er.265](https://doi.org/10.12681/er.265)

To cite this article:

Στασινοπούλου Μ. Α. (1993). Επιστολές Κοραή προς Thiersch. *The Gleaner*, 19, 193–205.
<https://doi.org/10.12681/er.265>

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΚΟΡΑΗ ΠΡΟΣ THIERSCH

Ο ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ και παιδαγωγός Friedrich Thiersch ἀλληλογραφοῦσε σὲ λιγότερο ἢ περισσότερο τακτικὴ βία με Ἕλληνες λογίους και πολιτικούς ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τὸ θάνατό του τὸ 1860. Στὰ κατάλοιπά του σώζονται μεταξύ ἄλλων και ἕξι ἐπιστολές τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ ἀπὸ τὸ 1817 ὡς τὸ 1826.¹ Ἡ σύγκριση με τὰ κατάλοιπα τοῦ Γ. Λαῖου ἔδειξε πὼς οἱ ἐπιστολές αὐτές δὲν ἦταν ἄγνωστες στὴν ἑλληνικὴ ἔρευνα. Ὁ Λάιος τις εἶχε φωτοτυπήσει μαζί με ἄλλα ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου Thiersch ποὺ τοῦ εἶχαν κινήσει τὸ ἐνδιαφέρον. Ἀπὸ τὸ ὕλικὸ ποὺ εἶχε συλλέξει φαίνεται πὼς τὸν ἐνδιέφεραν οἱ σχέσεις τοῦ Thiersch με τοὺς Ἕλληνες γενικὰ και ἴσως στόχευε σὲ μία πιὸ ὀλοκληρωμένη παρουσίαση τῆς ἀλληλογραφίας, ἢ ὅποια ἔμεις δὲν πραγματοποιήθηκε.²

Σὲ δύο περιπτώσεις [Thierschiana I/87, Korais 2 (1819) και 3 (1821)] πρόκειται γιὰ ἀπλὰ σημειώματα, στὰ ὅποια ὁ Κοραῆς ἀνακοινώνει τὴν πρόθεσή του νὰ στείλει στὸν Thiersch τὴν ἐκδοσή του τοῦ *Στραβωνα*. Τὸ θέμα θίγεται ἤδη στὴν πρώτη χρονολογικὴ ἐπιστολὴ [(Thierschiana I/87, Korais 1 (1817)], ἢ ὅποια ἂν και ἐκτενέστερη δὲν παύει νὰ ἔχει τὸν τυπικὸ χαρακτήρα ἐνὸς εὐχαριστηρίου γράμματος. Οἱ ὑπόλοιπες τρεῖς ἐπιστολές ἔχουν γραφτεῖ μετὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς Ἐπανάστασης. Δύο ἀφοροῦν τῇ φιλελληνικῇ κίνησιν στὴ Γερμανία και τις ἐπαφές τῶν ἐκπροσώπων τῆς με τὸν Κοραῆ κυρίως γιὰ ζητήματα οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης τῶν θυμάτων τοῦ Ἀγώνα. Ἡ τρίτη, ἕνα μικρὸ σημείωμα με συνθηματικὸ

1. Τὰ κατάλοιπα τοῦ Thiersch (Thierschiana I) φυλάσσονται στὸ τμήμα χειρογράφων τῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου (BSBM, Handschriftenabteilung), ὅπου ὑπάρχει και δακτυλόγραφος κατάλογος τῶν περιεχομένων. Οἱ ἐπιστολές εἶναι ταξινομημένες κατὰ ἀποστολέα ὅταν ἀπευθύνονται στὸν Thiersch και κατὰ ἀποδέκτη ὅταν ἔχουν γραφτεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο.

2. Εὐχαριστῶ και ἀπὸ ἐδῶ θερμὰ τὸν κ. Κώστα Λάππα ποὺ με ἐνημέρωσε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν φωτοαντιγράφων στὰ κατάλοιπα τοῦ Λαῖου, τὰ ὅποια φυλάσσονται στὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ και Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ύφος, αναγγέλλει στον Thiersch την παραλαβή ενός πακέτου επιστολών προς τρίτους. Από την αλληλογραφία του Κοραΐ που έχει εκδοθεί γνωρίζουμε μία επιστολή του Κοραΐ προς τον Thiersch, η οποία, ενώ αναφέρεται στα έργα που αντήλλασαν οι δύο λόγιοι, χαρακτηρίζεται ήδη από ιδιαίτερη θερμότητα, μιὰς και έχει γραφτεί μετά την έναρξη τῆς Ἐπανάστασης και τῆ δραστηριοποίηση τοῦ Thiersch ὑπὲρ τῶν μαχομένων Ἑλλήνων.³ Ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ ἀρχικὰ τυπικὸς χαρακτήρας τῆς αλληλογραφίας, πού μετὰ τὸ 1821 ἀποκτᾶ και μία ἄλλη διάσταση, παρακινεῖ σὲ μιὰ περαιτέρω διερεύνηση τῆς σχέσης τῶν δύο ἀνδρῶν.

Ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς σωζόμενες ἐπιστολὲς γράφτηκε μὲ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1817, παρότι ὁ Κοραΐς εἶχε γνωρίσει τὸν Thiersch ἤδη τὸ φθινόπωρο τοῦ 1813 στὸ Παρίσι, ὅπου αὐτὸς βρισκόταν γιὰ νὰ μελετήσει στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Ὁ Thiersch εἶχε ἔρθει νωρίτερα σὲ ἐπαφή μετὰ τὸ ἔργο και τὴν προσωπικότητα τοῦ Κοραΐ και μάλιστα στὴ διπλὴ διάσταση τοῦ κλασικοῦ φιλολόγου και τοῦ νεοέλληνα διαφωτιστῆ.⁴ Τὸ 1813, λίγο πρὶν ἐπισκεφθεῖ τὸ Παρίσι, δημοσίευσε τὰ κείμενα δύο παραδόσεων του τοῦ προηγουμένου ἔτους. Στὴν πρώτη ἔκανε μιὰ εἰσαγωγὴ στὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη και στὴ δευτέρη ἐπιχειροῦσε μιὰ σύντομη παρουσίαση τῆς κατάστασης τῶν Νεοελλήνων, κυρίως τῶν ἐκπαιδευτικῶν δραστηριοτήτων τους, και κατέληγε μετὰ τὴν προφητεία τῆς πλήρους ἀναγέννησης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πρόκειται γιὰ ἓνα μωσαϊκὸ πληροφοριῶν συγκεντρωμένων ἀπὸ ὅσα ἔν-

3. Ἀδαμάντιος Κοραΐς, Ἐλληλογραφία, ἐκδ. Ο.Μ.Ε.Δ., 6 τ., Ἀθήνα 1964-1984 (στὸ ἐξῆς Κοραΐς, Ἐλληλογραφία) τ. Δ', ἐπ. 931 (25.3.1822). Ἡ ἐπιστολὴ θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ χρονικὰ μετὰ τὴν τρίτη ἀπὸ τὶς ἐδῶ ἐκδιδόμενες. Ὁ Κοραΐς εὐχαριστεῖ σ' αὐτὴν τὸν Thiersch γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς ἐκδοσης τοῦ *Ἠνωθάρου* και ἐπανέρχεται γιὰ πολλοστὴ φορὰ στὸ θέμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ *Στραβῶνα*, βλ. και Σχόλια, σ. 203.

4. Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία γιὰ τὴ σχέση Κοραΐ-Thiersch βλ. στὸ J. Irmischer, «Friedrich Thierschs philhellenische Anfänge», *Neo-Hellenika* 2 (1975), 160-180. Ἐνα ἀπὸ τὰ πρῶμα ἔργα τοῦ Thiersch, ἓνα σχολικὸ βοήθημα γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, εἶχε ὑποπέσει στὴν ἀντίληψη τοῦ Κοραΐ μᾶλλον πρὶν ἀπὸ τὴ γνωριμία του μετὰ τὸν Thiersch. Πρόκειται γιὰ τὸ «Tabellen enthaltend eine Methode das griechische Paradigma einfach und gründlich zu lehren», Göttingen 1808, 1809, 1813, τὸ ὅποιο ζήτησε ὁ Κοραΐς ἀπὸ τὸν Βασιλεῖο μετὰ τὸν τίτλο του μεταφρασμένο στὰ γαλλικά, ἔχοντας δηλαδὴ μᾶλλον ἐνημερωθεῖ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ του ἀπὸ κάποιον γαλλικὸ ἔντυπο· Κοραΐς, Ἐλληλογραφία, τ. Σ', ἐπ. 1470 (ἀ-χρονολόγητη), 305. Ὁ Κοραΐς θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρεται στὴν πρώτη ἐκδοσὴ, μιὰς και οἱ πληροφορίες πού ἔχει γιὰ τὸ ἔργο μνημονεύουν τὸν Thiersch ἀκόμη ὡς «professeur au Gymnase de Göttingue». Τὸ βοήθημα μεταφράστηκε στὰ γαλλικά τὸ 1822 ἀπὸ τὸν F. M. C. Jourdan μετὰ βίαση τὴν γ' ἐκδοσὴ.

τυπα είχαν πέσει στα χέρια του Thiersch σχετικά με τους "Ελληνες. Βασικές πηγές του αποτελούν ο Λόγιος Έρμηης και οι Αυτόσχεδοί Στοχασμοί του Κοραή από τον Προδόρομο Έλληνικής Βιβλιοθήκης.⁵ Τό Σεπτέμβριο του 1814, ένα χρόνο σχεδόν μετά τη συνάντησή του με τον Κοραή, είχε την ευκαιρία να επισκεφθεί τη Βιέννη και να γνωρίσει και άλλους "Ελληνες, μεταξύ των οποίων τον Άνθιμο Γαζή και τον Νεόφυτο Δούκα.⁶

Η προσωπική γνωριμία δέν κατόρθωσε να πείσει τον μάλλον δύσπιστο Κοραή για τη σοβαρότητα των προθέσεων του επισκέπτη του. Σέ επιστολή του πρὸς τὸν Βασιλείου μερικούς μήνες ἀργότερα περιγράφει με ἀφορμή τήν ἀπονομή τιμητικοῦ διπλώματος ἀπὸ τήν Ἀκαδημία τοῦ Μονάχου στὸν ἴδιο, τὸν Γαζή και τὸν Μουστοζύδη τή συνάντησή του με τὸν Thiersch.⁷ Μεγάλη δυσἀρέσκεια φαίνεται νά τοῦ εἶχε προζενήσει τὸ μοιραῖο «σφάλμα» τοῦ Thiersch νά συμπεριλάβει και τὸν Δούκα στοὺς λογίους πού κατὰ τήν ἄποψή του προωθοῦσαν τήν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση τῶν Ἑλλήνων.⁸

Ἀντίθετα για τὸν Thiersch ἡ γνωριμία αὐτὴ ἦταν ἓνα βῆμα στὴν προ-

5. Ἡ δημοσίευση ἔγινε στὸ περιοδικὸ *Allgemeine Zeitschrift von Deutschen und für Deutsche* 1 (1813), πού ἐξέδιδε ὁ F. W. J. Schelling, με τὸν τίτλο: «Darstellung der Fortschritte der philologischen Wissenschaften seit Erneuerung der Akademie der Wissenschaften zu München 1807, und ihres jetzigen Zustandes unter den verschiedenen Völkern» βλ. σ. 535-549, τὴν πρώτη παράδοση, σ. 550-577, τὴ δεύτερη με τίτλο «Die Neugriechen» βλ. και Irmscher, ὁ.π., 168-170.

6. H. Loewe, *Friedrich Thiersch. Ein Humanistenleben im Rahmen der Geistesgeschichte seiner Zeit*, τ. 1 (και μοναδικός), Μόναχο 1925, σ. 498· Irmscher, ὁ.π., σ. 172-173.

7. Κοραῆς, Ἐλληλογραφία, τ. Γ', ἐπ. 600 (30.7.1814), για τὴ διάκριση τῆς Ἀκαδημίας σ. 309-310, για τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Thiersch σ. 310-311· βλ. και Β. Σκουβαράς, «Ἀνέκδοτα ἀντικοραϊκὰ κείμενα», Ἔργων εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν, Ἀθήνα 1965, σ. 330-331. Βλ. σχετικά με τὴν ἐκλογή και Irmscher, ὁ.π., σ. 172, καθώς και τὴν ἀνακοίνωση τῶν ὀνομάτων στὸν Λόγιο Ἐρμηῆ (βλ. και σ. 14).

8. Στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸν Βασιλείου ὁ Κοραῆς ἀντέγραψε και σχολίασε δύο σειρές τοῦ Thiersch σχετικά με τὸν Δούκα, βλ. «Die Neugriechen» (ὅπως σ. 5), σ. 558, πβ. Κοραῆς, Ἐλληλογραφία, τ. Γ', ἐπ. 600 (30.7.1814), σ. 310. Ὁ Thiersch δέν κατόρθωσε πάντα παρὰ τίς προσπάθειές του νά κρατιέται ἔξω ἀπὸ τίς διαμάχες τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1815 ὁ Δούκας τοῦ ἔστειλε ἔργα του με τὴν παράκληση νά τὰ διαβιβάσει στὸ Göttingen, ἴσως για νά μνημονευθοῦν στὸ περιοδικὸ *Göttingische gelehrte Anzeigen*. Στὴ συνοδευτικὴ ἐπιστολή γράφει: «Ἐἶψαν δ' οὖν μοι πάντες ἐπιεικέστεροι και φιλανθρωπότεροι κριταὶ τοῦ μετὰ πολλῆς ἐπηρείας διασύροντός μοι τὸ πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην σοφοὺς προβαλλόμενον», Thierschiana I/87, Dukas 1 (18.5.1815).

σπάθειά του να διευρύνει τις γνώσεις του για τη νεότερη Ελλάδα και τη γνωριμία του με Έλληνες. Επιστρέφοντας στο Μόναχο έγραψε στο φίλο του Lange τις έντυπώσεις του από το Παρίσι. Μεταξύ άλλων περιγράφει και τον Κοραή, ο οποίος τον είχε έντυπωσιάσει με τη ζωτικότητα του.⁹ Η ανάμνηση αυτής της μοναδικής συνάντησης ήταν τόσο ισχυρή, ώστε όταν το καλοκαίρι του 1821 ο Thiersch έγραψε τη γνωστή σειρά άρθρων για την Έλληνική Επανάσταση χρησιμοποίησε και απόψεις του Έλληνα λογίου. Σύμφωνα με τον Thiersch ο Κοραής είχε ήδη το 1813 επιμείνει ότι η έκ των έσω βελτίωση του οθωμανικού κράτους δεν είναι δυνατή, ενώ αντίθετα οι Έλληνες εξελίσσονται με ταχύτατο ρυθμό και η εξέλιξη αυτή δεν είναι δυνατό να ανακοπεί.¹⁰ Η μνεία του ονόματος και των απόψεων του γνωστού στη Γερμανία κλασικού φιλόλογου Κοραή είχε βέβαια και τη ρητορική σκοπιμότητα να καταδείξει την πολιτιστική εξέλιξη των Νεοελλήνων και το δικαίωμά τους στην ανεξαρτησία.

Η ίδρυση του Athenäum από τον Thiersch το 1815 κορόμφωσε την καχυποψία και δυσαρέσκεια του Κοραή. Σε επιστολές προς τον Αλέξανδρο Βασιλείου απορρίπτει σαφώς την τόσο ενεργό ανάμειξη ενός ξένου στα ελληνικά εκπαιδευτικά πράγματα. «Περί της σκευωρίας του Πουτσολάντου (πρόκειται για τον Άνθιμο Γαζή¹¹) με κακοφαίνεται πολύ, και μάλιστα το είς Μ έτοιμαζόμενον σύστημα· δεν ήθελα να ανακατόνωνται ξένοι είς τας υποθέσεις μας· αλλά να μᾶς αφήσωσι να τας αὐτουργῶμεν στραβά κουτσά ήμεῖς αὐτοί, ὡς ἐκάμαμεν ἔως τώρα».¹² Περισσότερο ὅμως ἀνησυχούσε τὸν

9. H. J. W. Thiersch, *Friedrich Thierschs Leben*, 2 τ., Λιψία και Χαϊδελβέργη 1866, τ. 1 (1784-1830), VI, ἐπ. 5, Thiersch πρὸς Α. G. L. Lange, σ. 111-112: «Unter den interessanten Männern, deren Bekanntschaft mir wichtig ist, zeichne ich besonders Viskonti, Coray, Chardon de la Rochette, Choiseul aus [...]. Coray, alt und leidend, aber ein in lebhaften Momenten jugendlicher Greis; das Feuer seiner Augen, die sich dann von oben herein zu Boden senken, und sein Profil zeigt den Greis aus Chios».

10. *Allgemeine Zeitung*, Beilage, Σάββατο 14 Ἰουλίου 1821, ἀρ. 116, σ. 461-464, «Bemerkungen und Nachrichten über die neuesten Begebenheiten in Griechenland». Ο Η. Loewe, *Friedrich Thiersch und die griechische Frage*, Programm des Königlichen Maximilians-Gymnasiums für das Schuljahr 1912/1913, Μόναχο 1913, σ. 8, συγκεντρώνει τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ Thiersch πρὸς τὸν Lange καὶ τὴν *Allgemeine Zeitung*.

11. Βλ. καὶ Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', ἐπ. 600 (30.7.1814), σ. 309, καὶ ἐπ. 645 (4.4.1815), σ. 403· πβ. καὶ Στ. Καββάδας, «Ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. 1. Τὸ Λεξικὸν τοῦ Γαζή», *Ἀθηνᾶ* 52 (1948), 254-262, σχετικὰ μὲ τὴν προσωνομίαν τοῦ Γαζή σ. 261.

12. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία* Γ', ἐπ. 633 (13.2.1815), σ. 386· βλ. καὶ ἐπ. 645

Κοραή τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐπαφές τοῦ Thiersch μὲ τούς "Ἕλληνες δὲν ἐλέγχονταν κατὰ τὴ γνώμη του ἀπόλυτα ἀπὸ τὸν κοραϊκὸ κύκλο τῆς Βιέννης. Ἔτσι, ἐνὼ εὐχαριστεῖ δημόσια τὸν Thiersch γιὰ τὴ δωρεὰ βιβλίων στὴ βιβλιοθήκη τῆς Χίου,¹³ σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Βασιλείου σχολιάζει ἀρνητικὰ τὴν πληροφορία, ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ὁ Kopitar, ὅτι τὰ βιβλία εἶχαν σταλεῖ καταρχὴν στὸν Γαζή. «Ἐὰν ἔλαβε δῶρα διὰ τοὺς Χίους (τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι δὲν ἐξεύρεις ἀκόμη) διὰ τί δὲν τὰ ἔστειλε πρὸς σέ ἢ πρὸς τὸν Ροδοκανάκη, τοὺς ὁποίους ἐξεύρει διωρισμένους εἰς τοῦτο, ἢ ἐπιθυμεῖ νὰ τὰ πέμψῃ ἀμέσως αὐτὸς πρὸς τοὺς Χίους, διὰ νὰ "οἰκοδομῇ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον";»¹⁴

Ἡ διστακτικὴ καὶ κριτικὴ αὐτὴ στάση μετατρέπεται σὲ θέρμη μετὰ τὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπανάστασης, ὅταν ὁ Thiersch τίθεται στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴ μιά μὲ τὰ φλογερὰ ἄρθρα ποὺ δημοσιεύει στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Αὐγούστης (Augsburger Allgemeine Zeitung)* καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὴ συγκέντρωση χρημάτων ἀρχικὰ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν μαχομένων καὶ στὴ συνέχεια κυρίως γιὰ τὴν περίθαλψή τῶν ἀμάχων.¹⁵ Ἡ

(4.4.1815), σ. 403: «εἶναι γελοῖον, ἢ μᾶλλον ἀξιοδάκρυτον, νὰ τυπῶσιν οἱ Μοναχικανοὶ προσκλήσεις». Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς τοῦ Κοραῆ δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρέασαν πολὺ τὸν Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπιζε θετικὰ τὸ σχέδιο τοῦ Thiersch, ὅπως δείχνουν τουλάχιστον οἱ ἐπιστολές του, Thierschiana I/87, Alexandros Basili, 2 (18.5.1815), 3 (5.8.1815), 4 (5.10.1816). Στὴν ἐπιστολὴ 2 γράφει γιὰ παραδειγμα: «οὐ παύσομαι τὴν τε σὴν ἀνακλήρυν ἐκδιδοὺς καὶ τὸ Ἀθήναιον συνιστῶν».

13. Βλ. τὰ προλεγόμενα τοῦ Κοραῆ στὴν ἔκδοση τοῦ Ξενοκράτη, *Ἀδαμαντίου Κοραῆ Προλεγόμενα στοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς*, τ. Β', Ἀθήνα 1988, 223, σημ. 2, πβ. καὶ μνεῖα τῆς εὐχαριστίας αὐτῆς σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Βασιλείου, Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', ἐπ. 616 (23.11.1814), σ. 343. Γιὰ τὰ βιβλία ποὺ ἔστειλε ὁ Thiersch στὴ βιβλιοθήκη τῆς Χίου βλ. καὶ Στ. Καββάδας, «Ἀφιέρωσεις πρὸς Κοραῆν», *Ἔργον εἰς Ἀδαμαντίου Κοραῆν*, Ἀθήνα 1965, σ. 225-226, ὅπου καὶ δύο ἀχρονολόγητες ἀφιέρωσεις σὲ δῶρα προσωπικὰ πρὸς τὸν Κοραῆ.

14. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Γ', ἐπ. 605 (26.8.1814), σ. 319. Βλ. τὴν ἀνακοίνωση τῆς δωρεᾶς καὶ τὴ δημοσίευση τῆς συνοδευτικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Thiersch στὸν *Λόγιο Ἐρμῆ* 4 (1814), 1, σ. 7-12: «Φιλολογία. Ἐπιστολὴ πρὸς Δανιὴλ τὸν Φιλιππίδην». Ἀκολουθεῖ κατάλογος τῶν βιβλίων, σ. 12-13, καὶ ἐπαινετικὴ παρουσίαση τῆς Γραμματικῆς τοῦ Thiersch, σ. 14-17, ἀπὸ τὸν Γαζή. Ὁ Κοραῆς δὲν γνώριζε προφανῶς ὅτι ὁ Γαζῆς μὲ ἐπιστολὴ του εἶχε ἤδη ἐνημερώσει τὸν Thiersch γιὰ τὴ διαβίβαση τῶν βιβλίων στὸν Ροδοκανάκη, Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Κωνσταντίνου Κούμα πρὸς τὸν Friedrich Thiersch», *Κοραῆς-Κούμας-Κάλλβος*, Ἀθήνα 1966, σ. 89-119 [= *Θεσσαλικά Χρονικά* 7-8 (1958), 339-354], ἐπ. 1 (12.7.1814), σ. 106.

15. Κατάλογο τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Thiersch στὴν *Allgemeine Zeitung* βλ. στὸ παράρτημα τοῦ H.-M. Kirchner, *Friedrich Thiersch. Ein Kulturpolitiker und*

ανάμειξη του Thiersch στα ελληνικά πράγματα είναι τώρα κάτι παραπάνω από ευπρόσδεκτη. Παρ' όλη την αλλαγή του τόνου ή αλληλογραφία με τον Thiersch δεν πυκνώνει, αν κρίνουμε τουλάχιστον από τις μαρτυρίες που έχουμε στη διάθεσή μας. Δεν αποκλείεται βέβαια για λόγους ασφαλούς όρισμένα γράμματα να καταστράφηκαν από τον παραλήπτη τους.

Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀλληλογραφίας ἀπὸ μιὰ καταρχὴν φιλολογικὴ, μᾶλλον τυπικὴ, ἐπαφὴ σὲ μιὰ θερμὴ συνεργασία δὲν εἶναι μοναδικὸ φαινόμενο στὶς σχέσεις τοῦ Κοραῆ μετὰ Γερμανούς.¹⁶ Ἡ δράση τῶν φιλελληνικῶν ὀργανώσεων φαίνεται νὰ κατόρθωσε ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει προηγουμένως οὔτε ὁ θαυμασμός γιὰ τὰ γερμανικὰ πανεπιστήμια οὔτε ἡ ἀνάπτυξη τῆς γερμανικῆς κλασικῆς φιλολογίας: νὰ μειώσει ὡς ἓνα βαθμὸ τὴ βαθιὰ ριζωμένη δυσπιστία τοῦ Κοραῆ ἐναντὶ τῆς γερμανικῆς σκέψης.¹⁷

Ἐκδίδονται ἐδῶ οἱ ἐπιστολὲς ποὺ βρίσκονται στὰ κατάλοιπα τοῦ Thiersch (BSBM, Thierschiana I/87, Korais, Adamantios) σὲ χρονολογικὴ σειρά (σὲ παρένθεση ἡ ἀρίθμηση τοῦ ἀρχείου).

1 (1).

Monsieur,

C'est avec bien du regret que j'ai differé jusqu'à ce jour la réponse

Philhellene in Bayern, Μόναχο 1990 (πρόκειται γιὰ τὴν ἔκδοση σὲ ἓνα τόμο τῆς δακτυλόγραφης διτομῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ συγγραφέα, *Friedrich Thiersch. Seine geistige Welt und seine kulturpolitischen Bestrebungen*, Μόναχο 1955), σ. 1-39 (ιδιαιτέρη σελιδαρίθμηση). Γιὰ τὰ φιλελληνικὰ δημοσιεύματα τοῦ Thiersch βλ. R. Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827*, Südosteuropäische Arbeiten 79, Μόναχο 1984, σ. 48-50 καὶ σ. 171-173. Γιὰ τὶς περιπλοκὲς μετὰ τὴν αὐστριακὴ ἀστυνομία, Γ. Λάιος, *Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔργα τοῦ 1821. Ἱστορικὰ δοκουμέντα ἀπὸ τὰ αὐστριακὰ ἀρχεῖα*, Ἀθήνα 1958, ἔγγρ. 123, 124, 138, 139, 145, 154, 159, 168, 179, 186, 187, 194, 205, 208· βλ. καὶ O. Κατσιαρδῆ-Hering, *Ἡ ἑλληνικὴ παροιμία τῆς Τεργέστης (1751-1830)*, 2 τ., Ἀθήνα 1986, τ. 1, σ. 339-341.

16. Βλ. Σχόλια, σ. 204, γιὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ Noeldeke.

17. Εἶναι γνωστὲς οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὴ γερμανικὴ φιλοσοφία· βλ. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', ἐπ. 352 (20.3.1806), Κοραῆς πρὸς Βασιλείου, σ. 313-314· τ. Γ', ἐπ. 716 (22.11.1816), Κοραῆς πρὸς Βάμβα, σ. 515· βλ. καὶ P. Ἀργυροπούλου, «Ἡ σκέψιν τῶν ἰδεολόγων στὸ ἔργο τοῦ Κοραῆ», *Πρακτικὰ Συνεδρίου «Κοραῆς καὶ Χίος»* (Χίος 11-15 Μαΐου), τ. 2, σ. 31-45, κυρίως σ. 38-39. Παρὰ τοὺς δισταγμούς του συνιστοῦσε τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Göttingen· Κοραῆς, ὁ.π., τ. Γ', ἐπ. 633 (13.2.1815), 385, καὶ 681 (1.3.1816), 458, πρὸς Βασιλείου.

à la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire par le canal de Mr. le Docteur Razi. Je luttai tout l'automne et une bonne partie de l'hiver passé contre les douleurs de la goutte.

Je suis bien sensible à l'honneur que m'avez fait de m'envoyer les Actes de votre Academie; et c'a été encore une des causes du retard de ma réponse: je désirois de vous faire parvenir avec ma lettre quelque petit ἀντίδωρον, et je ne savois point par quel moyen je pourois satisfaire ce desir. J'ai pris enfin le parti de prier mon ami, Mr. Alexandre Basili de Vienne, de vouloir bien m'acquitter de ce devoir.

Agréez, Monsieur, l'assurance de la parfaite considération avec la quelle j'ai l'honneur d'être

3 Juin, 1817.

Votre très-humble et
obeissant S^{teur}.
Coray

A Monsieur
Monsieur Thiersch, Professeur de la
Litterature ancienne, au Lycée Royal

à Munich
en Bavière

2 (2).

J'ai l'honneur de présenter mes hommages à Mon^sr. le Professeur Thiersch, et le prier de vouloir bien me dire s'il a reçu du feu Mr. Alexandre Basili les 3 premiers volumes de Strabon, pour que je donne le 4me et dernier à la personne qu'il m'indiquera. Au cas contraire, j'aurai le plaisir de lui envoyer tous les 4 par la même personne.

Paris, 7 Mai, 1819.

Son très-humble S^{teur}
Coray.

A Monsieur
Monsieur le Professeur Thiersch

à Munich
en Bavière

3 (3).

Monsieur,

Je vous enverrai avec le plus grand plaisir les 4 volumes de mon Strabon grec, pourvu que vous me fassiez l'amitié de m'indiquer une personne à qui je puisse les consigner.

Agréez, Monsieur, l'assurance de la considération très-distinguée avec la quelle j'ai l'honneur d'être

Votre très-humble et très-obéissant S^{eur}.

Coray.

Paris, 14 Mars, 1821.

*De la rue de Madame
No 5, derrière le
Luxembourg.*

*A Monsieur
Monsieur le Professeur Thiers,*

*A Munich
en Bavière*

4 (4).

*Κοραῖς Θεοσίω, νίῳ θεοῦ τῆς Ἑλλάδος,
εὖ πράττειν!*

Je viens de consigner à Mrs Treuttel et Wurtz, libraires de notre ville, un paquet adressé à votre nom, et contenant un exemplaire de la Morale d'Aristote et un exemplaire du Stratégique d'Onesandre. Je vous prie de me faire l'honneur de les accepter, et de m'en accuser la reception.

La philanthropie que la brave Nation Allemande a montrée pour les Grecs est telle, que ce serait une grande indiscretion que d'en demander davantage. Mais la désolation de l'Île de Chios est aussi telle, que j'ose vous demander s'il n'est pas possible de proposer à la Nation Allemande une souscription destinée à la redemption des Chiotés qui sont captifs chez les Turcs. Pour que cette souscription produisit son effet, il faudrait declarer par une invitation solennelle, qu'on accepterait avec reconnais-

sance la plus modique somme, même τῆς χήρας τὰ δύο λεπτά. On a déjà racheté quelques uns de ces malheureux captifs; mais il en reste encore beaucoup, et malheureusement des personnes en bas âge, qui seront forcées d'embrasser la religion de leurs tyrans.

Ces jours passés je reçus une lettre du Docteur Noeldeke d'Oldenbourg, dans la quelle il se flattait de pouvoir faire une collecte de la part de ses amis pour le secours des Grecs en général. Je lui ai proposé, en reponse, de destiner cette collecte au rachat des captifs, et je l'ai prié de l'adresser ou à Trieste ou à Vienne en Autriche à M^{rs}. Frères Vlasto, négocians Grecs, ou à Trieste, à M^r. Pantaléon Maurogordato neg^t. Gr. ou enfin à Marseille, à M^r. Théodore Prassacaki neg^t. Gr. Peut-être serait il convenable de vous entendre avec M^r. Noeldeke, pour qu'il puisse vous seconder dans cette entreprise; et même avec M^r. Schott de Stuttgarde, au quel j'ai écrit pareillement.

Agréez, Monsieur, l'assurance de la consideration la plus distinguée
de

Votre dévoué Serviteur

Paris, 24 Novembre, 1822.

A Monsieur
Monsieur le Professeur Thiersch,
à Munich

5 (6).

Reçu de la part de M. Lafitte le paquet de lettres qu'il m'a envoyé.
Paris 17 Janvier, 1826.

Coray
15 rue de Madame

6 (5).

Εὐεργέτα τῆς Ἑλλάδος,

J'espère que vous avez déjà reçu la lettre de M. Ambr. Firmin Didot, en réponse de celle que vous m'avez écrite. Ce bon ami a bien voulu se charger de cette réponse que je n'étais point en état de faire alors, étant malade, comme je continue encore de n'être pas tout à fait rétabli. Il vous aura sans doute informé que je lui avais remis pour les commu-

niquer à M. de Ch. toutes vos lettres incluses dans la mienne, sans en excepter celle pour M. de S. que vous qualifiez, je ne sais sur quel fondement du titre de Ἡγεμών. Si c'est lui même qui vous a induit à cette erreur, il vous a manqué de respect; ce n'est pas ainsi qu'il faut agir avec ceux qui nous veulent du bien, parmi les quels vous tenez un rang distingué.

Permettez-moi, Monsieur, de vous offrir un exemplaire des Ἀπομνημονεύματα de Xénophon, réunis au Γοργίας de Platon, que je viens de publier. Je demande seulement de votre amitié de m'indiquer le canal par le quel je dois vous le faire parvenir sûrement.

Agréez l'assurance de la reconnaissance et de la considération la plus distingué de la part

le 30 Janvier, 1826.

τοῦ φίλου Ο Ο.

[μονογραφή Κοραΐ]

Ma demeure est, rue de Madame. N° 15

A Monsieur

Monsieur le Professeur Thiersch

à Munich

(en Bavière)

ΣΧΟΛΙΑ

1 (1).

στ. 1-3. Ἡ ἐπιστολή στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἐδῶ ὁ Κοραΐς εἶναι μᾶλλον μία ἀπ' αὐτὲς πού εἶχε στείλει ὁ Thiersch σὲ διαφόρους Ἑλλήνες λογίους καὶ κληρικούς ἀνακοινωνώντας τους τὴν ἵδρυση τοῦ Athenäum. Οἱ ἐπιστολὲς στάλθηκαν στὸν Ἀνθίμο Γαζῆ πού εἶχε, φαίνεται, ἀναλάβει νὰ τὶς διαβιβάσει στοὺς παραλήπτες, Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Κωνσταντίνου Κούμα πρὸς τὸν Friedrich Thiersch», *Κοραΐς-Κούμας-Κάλβος*, Ἀθήνα 1966, σ. 89-119 [= *Θεσσαλικὰ Χρονικά* 7-8 (1958), 339-354], ἐπ. 8 (30.5.1815), Γαζῆς πρὸς Thiersch, σ. 11: «Ὅλους τοὺς φακέλους τῆς Ἀνακηρύξεως ἔλαβον καὶ διένεμον αὐτοὺς κατὰ τὰς ἐπιγραφάς». Στὰ Thierschiana I/63 I g, σώζονται πρόχειρα ἐπιστολῶν παρομοίου περιεχομένου πρὸς τὸν πατριάρχη Κύριλλο, τοὺς μητροπολίτες Σμύρνης Ἀνθίμο καὶ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο καὶ τοὺς Ἰωάννη Καποδίστρια, Ἰωάννη Μαυρογένη, Νεόφυτο Δούκα, Ἀλέξανδρο Βασιλείου, Κωνσταντῖνο Κούμα καὶ Δημήτριο Παζῆ.

στ. 6. Ἡ πρώτη ἐπικοινωνία τοῦ Thiersch μὲ Ἑλλήνες σὲ τουρκοκρατούμενες

περιοχές είχε συντελεστεί με την ευκαιρία της αποστολής βιβλίων ως δώρων εκ μέρους της «Μοναχιακής Ἀκαδημίας». Τις απαντητικές επιστολές του πατριάρχη Κυρίλλου και του Σμύρνης Ἀνθίμου συντάξαν αντίστοιχος ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας [βλ. Ἐνεπεκίδης, ὁ.π., ἐπ. 1 (22.11.1814), Κούμας πρὸς Thiersch, σ. 90-91] καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, Thierschiana I/87, Anthimos III [βλ. σχετικὰ καὶ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, Ἀλληλογραφία, ἐπιμ. Κ. Λάμπας καὶ Ρ. Σταμούλη, τ. Α' Ἀθήνα 1989, σ. μζ'].

στ. 9. Πβ. τὴν ἐπιστολὴ Κοραῆ πρὸς Βασιλείου, Κοραῆς, Ἀλληλογραφία, τ. Δ', ἐπ. 730 (11.2.1817), σ. 12: «Πρὸς τὸν Thiersch προφέσσορα τοῦ Μοναχίου πέμψε νὰ ζήσης! ἀπὸ μέρους μου ἓνα Στράβωνα, ἓνα Ἴπποκρατογαλῆνον καὶ ἓνα Αὐρήλιον, καὶ δὸς με τὴν εἶδῃσιν τῆς ἀποστολῆς. Δὲν εὕρηκα τρόπον νὰ τὰ πέμψω ἀπεδῶ». Πβ. καὶ ἐπ. 746 (30.4.1817), σ. 37: «Δὲν με λέγεις ἂν ἔστειλες πρὸς τὸν Thiersch τὸν Ἴπποκρ. Γαλῆν. καὶ τὸν Μαρκ. Αὐρήλιον ἀπὸ μέρους μου. Μὴ τὸ ἀμελήσης, ἂν καὶ αὐτὸς δὲν ἐφέρθη πρὸς ἐμέ, ὡς φέρονται οἱ νουνεγεῖς καὶ τίμιοι.»

2 (2) καὶ 3 (3).

Καὶ τὰ δύο σημειώματα ἀναφέρονται στὰ προβλήματα ποὺ προέκυψαν κατὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ κοραϊκοῦ Στράβωνα, ποὺ φαίνεται νὰ βρῆκε τὸ δρόμο γιὰ τὸν Thiersch μόλις τὸ Μάρτιο τοῦ 1822, βλ. Κοραῆς, Ἀλληλογραφία, τ. Δ', ἐπ. 931 (25.3.1822), σ. 344.

2 (2).

στ. 3. Φαίνεται ὅτι ὁ Κοραῆς εἶχε στείλει σταδιακὰ μία σειρά τοῦ Στράβωνα στὸν Βασιλείου, ὁ ὁποῖος θὰ διεκπερῶνε τὴν ἀποστολὴ στὸν Thiersch. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βασιλείου (13.1.1818) προσπάθησε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ρῶτα, ἐπιτρόπου τῆς οἰκογένειας Βασιλείου, νὰ ξεκαθαρίσει τὴν κατάστασι ὡς πρὸς τὴ διακίνησι τῶν ἐκδόσεών του, βλ. Κοραῆς, Ἀλληλογραφία, τ. Δ', ἐπ. 768, γιὰ τὰ ὑπόλοιπα τῶν βιβλίων ποὺ βρισκόνταν στὰ χέρια τῆς γῆρας τοῦ Βασιλείου. Ὁ Ρῶτας παρέλαβε ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἐπιστολὰς Κοραῆ πρὸς Βασιλείου καὶ ἄλλα ἐμπιστευτικὰ ἔγγραφα, προφανῶς καὶ λογαριασμοὺς καὶ καταστάσεις γιὰ τὴ διακίνησι τῶν βιβλίων, βλ. καὶ Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἡ Ἀλληλογραφία Κοραῆ καὶ οἱ ὀλικὲς ἐκδόσεις της», Διαβάζω 82 (30.11.1983), σ. 29-34, 29. Βλ. καὶ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Μιχαῆλ Βασιλείου σχετικὰ μὲ τίς οἰκονομικὰ συναλλαγὰς τοῦ ἀδελφοῦ του μὲ τὸν Κοραῆ, Χ. Ρέππας, «Ἀνέκδοτες ἐπιστολὰς τοῦ Ἡπειρώτη λογίου Μιχαῆλ Βασιλείου σὲ προσωπικότητες τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Διασπορᾶς κατὰ τὴν περίοδο 1821-1829», Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιον 11 (1989), 271-363, ἐπ. πρὸς Σπυριδῶνα Μ. Μαῦρο (14/26.12.1823), σ. 341-342.

4 (4).

στ. 1-5. Μέσω τῶν βιβλιοπωλῶν τοῦ Στρασβούργου Treuttel et Würtz ὁ Κοραῆς ἔστειλε τὸ Νοέμβριο τοῦ 1822 ἀντίτυπα τοῦ Ἀριστοτέλη του ἔχι μόνον στὸν Thiersch, ἀλλὰ καὶ στὸν J. Schweighäuser καὶ τὸν A. Schott, βλ. Κοραῆς, Ἀλληλογραφία, τ. Δ', ἐπ. 958 (16.11.1822), πρὸς Schweighäuser καὶ 960 (23.11.1822), πρὸς Treuttel et Würtz.

στ. 17-26. Στις 22 Νοεμβρίου ο Κοραής είχε ενημερώσει τον Π. Βλαστό για τις υποσχέσεις του «φίλο[υ] μου Ιατρο[ῦ] του Oldenbourg» για ενίσχυση τῶν θυμάτων τῆς Χίου, ὁ.π., Δ', ἐπ. 959 (22.11.1822), πρὸς Π. Βλαστό. Ἡ ἀλληλογραφία Κοραῆ-Noeldeke εἶχε ἀρχίσει τὸ 1805 ὅταν ὁ Noeldeke ἔστειλε στὸν Κοραῆ τὴν ἐκτενὴ βιβλιοπαρουσίαση τοῦ κοραϊκοῦ Ἰπποκράτη. Ὁ Κοραῆς ἀναπέδωσε στέλνοντας μέσω Βασιλείου διάφορα ἔργα του «μὲ δῶο μόνο στίχους γράμματος δηλωτικῶς ὅτι εἶναι ἐκ μέρους μου, καὶ ὅτι θέλω ἀποκριθῆν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐπιστολὴν σου», Κοραῆς, Ἐλληλογραφία, τ. Β', ἐπ. 338 (μετὰ τῆς 12.7.1805), σ. 272-281, γιὰ τὸν Noeldeke, σ. 280. Ἡ βιβλιοκρισία δημοσιεύτηκε στὴ *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*, τ. I, 61, 13 Μαρτίου 1805, στ. 481-488, καὶ 62, 14 Μαρτίου 1805, στ. 489-490. Τὸ 1808 ὁ Noeldeke ἐτοίμαζε μετὰφραση τοῦ *Mémoire* τοῦ Κοραῆ στὰ γερμανικά, Κοραῆς, Ἐλληλογραφία, τ. Β', ἐπ. 403 (11.2.1808), σ. 440-441. Τὸ 1816 ἔστειλε μετὰξὺ ἄλλων καὶ ἓνα τομίδιο μὲ ποιήματά του στὸ ὅποιο εἶχε ἀναγράψει τιμητικὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῆ ὡς συνδρομητῆ, ὁ.π., τ. Γ', ἐπ. 696 (3.7.1816), σ. 475: «Recevez, Monsieur, le petit ouvrage ci-joint dont la table des souscripteurs porte votre nom qui, gravé dans mon coeur, ne devoit point manquer sur la liste de mes auteurs». Πρόκειται γιὰ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ *Heliora. Gedichte*, Oldenburg 1815. Τὸ κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Κοραῆ ὑβριστικὸ γιὰ τοὺς Γάλλους περιεχόμενον τῶν ποιημάτων καὶ ἡ ταχυδρομικὴ δαπάνη τὸν ἐξόργισαν τόσο ὥστε νὰ στείλει στὸν Βασιλείου τὸ βιβλίον συνοδευόντάς το μὲ προσβλητικὸς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὸ συγγραφεὶα «διὰ νὰ μὴ τὰ βλέπω, καὶ ταρασσομαί ἐπιπλέον», ὁ.π., τ. Γ', ἐπ. 707 (5.9.1816), σ. 498. Καὶ πῶς κάτω: «Καὶ νομίζεις ὅτι ἐστάθη μέχρι τούτου ἡ μωρία; ἄκουσε ἄλλο βωιωτογερμανικῆς κεφαλῆς γέννημα κομψόν· μοῦ κατέστρωσε μακρὸ πλατὺ τῶνομα μετὰξὺ τῶν ὑπογεγραμμένων εἰς τοῦ βιβλίου σου τὴν δαπάνην, ὅχι ζητῶν ἀπ' ἐμὲ ἢ προσμένων ἀργυρικὴν καταβολὴν, ἀλλὰ διὰ τιμὴν, ὡς βλέπεις εἰς τὴν ἐδῶ κλεισμένην ἐπιστολὴν, τὴν ὅποιαν σὲ χαρίζω μετὰ τοῦ βιβλίου, ἐπειδὴ ἀπεφάσισα νὰ μὴ τὸν ἀποκριθῶ, διὰ νὰ μὴν τὸν ὑβρίσω ἀληθῶς, ὡς μὲ ὑβρίσεν αὐτὸς νομίζων, ὅτι μὲ τιμᾷ». Ὁ Noeldeke χρησιμοποίησε στὴν ἀλληλογραφία του ἀρχικὰ τὴ γαλλικὴ καὶ ἀπὸ τὸ 1822 τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα, πού εἶχε ἀρχίσει νὰ μαθαίνει τὸ ἀργότερο τὸ 1816, βλ. ὁ.π., ἐπ. 403 καὶ 696. Βιογραφικὰ στοιχεῖα βλ. στὸ *Neuer Nekrolog der Deutschen* 21 (1843)/2, Βαϊμάρη 1845, 979-983, ὅπου καὶ μνεῖα ἐπιστολῶν Κοραῆ στὰ κατάλοιπά του. Γιὰ τὴ φιλελληνικὴ δράση τοῦ A. Schott στὸ κοιμῆτο τῆς Στουτγάρδης βλ. Quack-Eustathiades, *Der deutsche Philhellenismus*, κυρίως σ. 50-54· βλ. καὶ Στ. Καββάδας, «Ἀφιερώσεις πρὸς Κοραῆν», ὁ.π., σ. 221-222, γιὰ τὴ σχέση Schott-Κοραῆ. Γενικότερα γιὰ τῆς φιλελληνικῆς ὀργανώσεως τῆς νοτιοδυτικῆς Γερμανίας βλ. τώρα καὶ C. Hauser, *Anfänge bürgerlicher Organisation. Philhellenismus und Frühliberalismus in Südwestdeutschland*, Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft 87, Göttingen 1990.

5(6) καὶ 6(5).

Οἱ ἐπιστολὲς πού ἀναφέρει ὁ Κοραῆς στὸ σύντομο σημειώματό του τῆς 17ης Ἰανουαρίου ἀπευθύνονταν προφανῶς σὲ Ἕλληγες εἴτε στὸ Παρίσι εἴτε σὲ ἄλλες εὐρωπαϊκῆς χῶρες μὲ τοὺς ὁποίους οἱ γερμανικῆς φιλελληνικῆς ὀργανώσεις βρίσκονταν σὲ ἐπαφή. Ὁ Κοραῆς φαίνεται νὰ θεώρησε τὸ περιεχόμενό τους ἐπικίνδυνον, γιὰτὶ ἀμέσως ζή-

τησε τή συνδρομή του φίλου του εκδότη Ambroise-Firmin Didot, ώστε να δικαιωθῶν τὸ ταχύτερο δυνατὸ καὶ μάλιστα μετὰ τὴν παράκληση νὰ τηρήσει πλήρη μυστικότητα, βλ. Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, Ε', ἐπ. 1175 (17.1.1826). Ὁ Didot παρέδωσε τὸ πακέτο στὸν «M. de Ch.», ὁ ὁποῖος θὰ φρόντιζε προφανῶς νὰ φτάσουν οἱ ἐπιστολὲς στοὺς παραλήπτες τους. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν F. A. Chateaubriand, μέλος τοῦ Παρισικοῦ φιλελληνικοῦ κοιμητάτου, μετὰ τὸν ὁποῖο ὁ Didot θὰ πρέπει νὰ εἶχε ἀρκετὰ συχνὰς ἐπαφές, ἀφοῦ εἶχαν καὶ ἐκδοτικὴ συνεργασία· ὁ Didot εἶχε ἐκδώσει τὸ 1825 τὴ γερμανικὴ μετάφραση τοῦ φυλλαδίου τοῦ Chateaubriand *Note sur la Grèce*, βλ. L. Droulia, *Philhellenisme. Ouvrages inspirés par la guerre de l'indépendance Grecque 1821-1833. Répertoire bibliographique*, Ἀθήνα 1974, ἀρ. 833. Ἀκόμη καὶ σ' αὐτὴ τὴ στιγμή, ἢ μᾶλλον μετὰ τὴν πρώτη ἀναστάτωση, ὁ Κοραῆς διατηρεῖ τὴ διδακτικὴ του διάθεση ἔναντι τοῦ ξένου καὶ συνεπῶς ἐκτεθειμένου σὲ ὅχι πάντα ἐλεγχόμενες πληροφορίες φίλου. Στὴν τελευταία του ἐπιστολὴ ἐπανερχεται σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα του θέματα, τὴν ἔλλειψη κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀδικαιολόγητη χρῆση τίτλων εὐγενείας ἀπὸ τοὺς Φαναριῶτες, στὴ συγκριμένη περίπτωσι μᾶλλον ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Σοῦτσο. Βλ. τὶς ἀπόψεις του στὶς Σημειώσεις εἰς τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1822 ἔτους, ἐκδ. Θεμ. Π. Βολίδη, Ἀθήνα 1933, 20-23.

ΜΑΡΙΑ Α. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ